

Лідія Іванова

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ІНТЕРЕСУ ДО ЙОГО ТВОРІВ У КОНТЕКСТІ УРОКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

***Анотація.** У статті розглядаються технології сучасного уроку літературного читання як діалогічної взаємодії учня-читача з автором твору на основі біографічних знань про нього і, як результат, розвиток інтересу до читання.*

***Ключові слова:** Літературне читання, художній твір, інтерес, біографія письменника, діалог.*

Молодший шкільний вік особливий у вихованні естетично і етично розвиненої особистості, здатної досягнути авторське бачення навколишнього світу, висловити думку щодо художнього твору і тих життєвих явищ, якими він наповнений.

Програма літературного читання, створена відповідно до духовних потреб, сучасних запитів молодшого школяра, передбачає формування читацьких якостей учнів: емоційну схвильованість, відтворювальну і творчу уяву; здатність до переживань, до естетичної насолоди; уміння читати словесні образи і сприймати художній твір у його цілісності і єдності (форми і змісту); самостійність та обґрунтованість оцінок; уміння зіставляти прочитане з життям; аналізувати і оцінювати твори і творчість письменників тощо [6].

Реалізація зазначеного уможливорюється за умови опрацювання літературного твору як мистецтва слова, усвідомлення індивідуальності письменника; розвитку здатності осмислювати створені ним характери, конфлікти, ідеї [1].

Погляди видатних педагогів, психологів, методистів (К. Д Ушинський, Н. Ф. Бунаков, В. Я. Стоюнін, Л.С. Виготський, О. Я. Савченко, Г. П. Коваль, Н. М. Светловська, О. В. Джежелей, В. О. Науменко, Н. О. Воскресенська тощо) про те, що урок читання є художнім педагогічним витвором, а стрижнем – повноцінне сприйняття літературного твору, не є новими.

У цій статті розглянемо ідеї, що стосуються осмислення уроку літературного читання як способу тісного спілкування співрозмовника (учителя, учня) з письменником, технологій сучасного уроку, спрямованих на опрацювання літературного тексту, що забезпечує стійкий інтерес до уроку читання через знайомство з *особистістю автора*.

Письменника тому і називають художником слова, що він шукає те єдине слово, яке найточніше виражає його думку. Навчити читати і розуміти художнє слово – це значить навчити розуміти не тільки конкретний зміст, відомий нам з життя, але ще той далекий зміст, якого надав йому *автор*.

Підготовка кваліфікованого читача, формування його ідейно-естетичних смаків передбачає оволодіння певним колом теоретико-літературних знань (тема, сюжет, композиція, герой, мова, жанр, *автор* твору). Важливим принципом проведення уроків літературного читання – є комунікативно-мовленнєвий, впровадження якого досягається діалоговою взаємодією читача з текстом, *автором* твору. Виняткового значення тут набуває *літературознавча пропедевтика*, частина навчальної програми з читання, зміст якої забезпечує учням початкові знання з літературознавства, зокрема біографії, біографічних відомостей про авторів прочитаних творів і готує їх до уроків літератури в середній школі.

Шкільна практика підтверджує, що поняття *тема, сюжет, герой, портрет* легко засвоюються першокласниками, а вже в 4-му класі діти легко оволодівають поняттями *пейзаж, діалог, жанр, композиція, конфлікт, кульмінація, тропи* та інші, і як синтез отриманих знань учитель формує уявлення про особу автора – поета, прозаїка, байкаря тощо. Чинною програмою для випускника початкової школи визначено обов'язковими такі важливі уміння, як усвідомлення взаємозв'язків: *автор-твори-книжки, автор-теми*; ставлення письменника до зображуваних подій і персонажів, авторської позиції.

Важливо зазначити, що формування таких складних умінь залежить від врахування учителем рівня читацької підготовки учня (техніки читання, рівня читацької самостійності учня, його літературних здібностей, читацького досвіду тощо), від наявного літературного матеріалу на уроці. Є ще один важливий момент, на який не можна не звернути уваги, – це взаємодія, взаємозв'язки, взаємозумовленість літературних понять. Наприклад, учневі неможливо ґрунтовно зрозуміти поняття *автор*, якщо він не усвідомив зміст понять *тема, ідея, герой, мова художнього твору, сюжет* тощо.

Художній твір є основою сучасного уроку читання, організація роботи з яким є складною справою для кожного педагога. Це зумовлено тим, що в кожному класі впродовж навчального року діти ознайомлюються з творами різними за жанром, за обсягом, складністю, що потребує від учителя творчого підходу [5].

Враховуючи художній жанр, особливості сприймання учнями певного віку, вчитель має вибрати ті види роботи над текстом, які б допомогли зрозуміти прочитане, уявити, засвоїти предмети і явища, картини в тому порядку й повноті, як прагнув того автор, подивитися на речі його очима, мислити його думками, пережити разом з ним, тобто дати дитині змогу виявити власний емоційно-естетичний відгук на зображене [3].

Різноманітна тематика текстів у «Читанках» подана різножанрово: оповіданнями, віршами, казками, байками, нарисами, легендами, переказами різних авторів. А тому учнів варто вчити працювати з такими текстами, творчо сприймати їх, а також виховувати у молодших школярів художній смак, *інтерес* до читання.

Інтерес – це форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і тим самим сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності. Величезну роль у пробудженні і розвитку інтересу до навчання відіграють особистість учителя, якість викладання – емоційна яскравість і жвавість. Один з основних шляхів позитивних, стійких і дієвих пізнавальних інтересів – розуміння учнями літературного матеріалу, його створення, а також доступні знання про письменника.

Систематично зміцнюючись і розвиваючись, літературний інтерес стає основою позитивного ставлення до навчання, має пошуковий характер. Під його впливом у дитини постійно виникають питання, відповіді на які вона сама постійно й активно шукає. При цьому пошукова діяльність школяра відбувається із захопленням, він відчуває емоційний підйом, радість від успіху.

Пізнавальний інтерес спрямований не тільки на процес пізнання літератури, але й на читацький результат, а це завжди пов'язано з прагненням до мети, з реалізацією її, подоланням труднощів, з вольовим напруженням і зусиллям. Інтерес до читання, як і будь-яка риса особистості, розвивається і формується в діяльності, і передусім у процесі літературного аналізу. Тому глибоко продуманий відбір змісту літературного матеріалу, показ авторського багатства, укладеного в біографічних знаннях, є важливою ланкою активізації інтересу до читання [2].

Інтерес збуджує такий біографічний матеріал, який є для учнів новим, невідомим, вражає їх уяву, змушує дивуватися. Так, для уроків літературного читання доцільною є емоційна партитура творів, з цікавими біографічними відомостями про автора. Вивчаючи вірш Лесі Українки: «Як маленькою було...» учитель вводить розповідь про дитячі роки, хворобу поетеси: «*Одного разу, коли святили воду, Леся перемерзла. Спочатку заболіла права нога, що всі сприйняли за звичайну застуду. Луцькі лікарі запропонували ванночки і розтирання. Нога притихла, зате заболіла ліва, спухла, обзивалась болем*». Біографічна робота, спрямована на пробудження почуттів, розвиток образного мислення призводить до того, що зовсім інакше читають учні рядки «*Я була малою горда, щоб не плакати, я смілась*». Завдяки цьому виникає бажання читати інші твори авторки [7].

Однак пізнавальний інтерес до читання не може підтримуватися весь час тільки яскравими фактами. Нове й несподіване проступає на тлі вже відомого та знайомого. Важливо вчити школярів умінню в знайомому бачити нове, уявляти особистість автора, орієнтуючись на попередньо отримані літературні, історичні знання тощо.

Так, вивчаючи розділи «Видатні письменники» знайомимо дітей з цікаво переплетеними історичними та біографічними фактами: «*Максим Тадейовиц Рильський вчився у приватній гімназії м. Києва, а потім вступив на медичний, пізніше на історичний факультет, але жодного не закінчив*». Можна повідомити дітям про незвичну історію, яка трапилася з дідом письменника: «*Прив'язаний для розстрілу до стовпа, 14-літній хлопець почав співати «Пречиста Діво, мати руського краю...» Здивований гайдамацький отаман помилював не тільки малого шляхтича, а й усю групу засуджених на смерть поляків і євреїв*» [7].

Важливо урізноманітнювати самостійну роботу учнів з вивчення біографічних відомостей, організовану у відповідності з особливостями їх літературних нахилів, інтересів. Після прочитання текстів в учня закономірно виникають запитання (якщо не виникають, учитель спонукає до цього): *Що мене здивувало? Про що я хотів запитати автора? Про що дізнався вперше? Про що знаю більше, ніж розповів автор? Де це можна побачити? Де б я міг це застосувати? Чого я не знав до читання, а тепер знаю?*

У призмі зазначеної проблеми важливе місце займає *літературна творчість* дитини – її уміння спілкуватися з автором твору, вести з ним діалог, ставати на точку зору дійової особи, через текст доводити авторське та власне бачення ситуації, пробувати сили у творенні казки, оповіді, загадки, скоромовки, вірша чи пісні; перебувати у ролях критика, автора, читача, художника-ілюстратора, композитора.

Реальним шляхом ефективного використання біографічних відомостей на уроці літературного читання є *групова робота*. Це може бути виконання завдань, що їх пропонує учитель після читання у класі книги (твору): I-група: Напишіть лист-подяку автору за його твір. II-група: Напишіть лист критику, автору, обґрунтуйте свої думки. III-група: Придумайте від імені автора ідею, мотиви створення книги. IV-група: На основі подій, зображених у творі, біографічних відомостей створіть словесний портрет письменника.

Доцільною, особливо у 3-ix, 4-ix класах, є самостійна, домашня індивідуальна діяльність і типові завдання: читання і подальше колективне обговорення прочитаної книги, написання анотацій, складання літературних творчих завдань, підготовка літературної вікторини; обмін враженнями від книг, прочитаних на канікулах; створення картотеки.

Такі завдання спонукатимуть кожного учня дивитися інакше на будь-який авторський твір. Від маленького письменника – до великого читача – такий принцип розвитку творчості учнів початкових класів. На уроках літературного читання учні усвідомлюють, що художній твір відображає пережиті письменником картини життя, факти чи явища природи,

його думки, світогляд. Тому й підготовча робота перед читанням твору, його аналіз будуть глибшими та ефективнішими, якщо діти будуть мати знання про твір та його автора.

У початковій школі відомості про автора слід подавати не ізольовано від твору, не просто як елемент уроку, а в органічній єдності зі змістом вивчуваного твору. Так, читаючи оповідання «Перший диктант» *Остана Вишні*, учні дізнаються, що *справжнє ім'я письменника Павло Михайлович Губенко. Вчився у військовій фельдшерській школі і працював фельдшером. У формуванні й становленні таланту гумориста свою роль відіграло чимало факторів. Безпосереднє відношення до початку творчого шляху О. Вишні - гумориста має такий випадок: в редакції «Селянської правди» Вишня написав для «внутрішнього вжитку» усмішку про комічні епізоди, курйози в редакційному житті. Знайомлячись із тим твором, всі сміялися, а редактори стали напосідати на новоявленого власного гумориста: напишіть фейлетон у газету [7].*

Широким потоком увійшли в нашу дитячу літературу талановиті, але незаслужено забуті письменники. Необхідно привідкрити завісу їх життя і творчості. У серйозній і доступній формі знання фактів біографії, та історія створення окремих дитячих творів дасть можливість розкрити в них нові глибини, показати задум письменника. *Лесь Мартович народився 12 лютого 1871 року в селі Торговиці, в Галичині в бідній сім'ї, на жаль, про родину, батьків – невідомо. Працював адвокатом, скінчивши гімназії й університет. Дуже цікавим фактом є те, що він володів даром наслідувати міміку і жести. Гостюючи у своєї сестри, Лесь познайомився з якимось учителем. Високий ростом, з довгою шиєю, з великою гулькою на ній. Коли Мартович відтворював образ вчителя перед товаришами, то хлопці лягали зі сміху. «Не так з учителя, як з самого Мартовича, який свою коротку шию випинав наперед...» На формування світогляду, його письменницького хисту оповідача-гумориста значний вплив мала українська народна словесність.*

Усвідомлюючи авторський задум, важку працю письменника, учні відчують, переживають разом з ним те, що у їхньому житті не пережито, набувають здатності мислити словесно-художніми образами, що є важливим показником літературного розвитку, об'єднує читача і письменника, викликає інтерес до його творів.

На кожному уроці літературного читання доцільним є зачитування уривків (відповідно до теми) передмов та післямов до дитячих книжок, у яких йдеться про авторів; епізодів з життя письменника, розказаних ним самим або його друзями; автобіографій зі збірок творів для дітей.

Педагогічно цінною є ідея переносу переживань героя на себе, на своїх друзів, формування вміння оцінювати, висловлювати власні судження, розуміти ставлення автора до зображуваного: *В чому переконує тебе цей твір? Як автор ставиться до героїв? Як він оцінює поведінку героя, його ставлення до навколишніх людей? Що в творі доводить саме таку оцінку автора? Які факти висловлювання, події свідчать про це? Навіщо автор написав цей твір? Чим він хотів поділитися з нами? Які думки, почуття, переконання він хотів би передати своїм читачам? Як ти вважаєш, чи вдалося автору досягти поставленої мети? Доведи.*

Якщо читач не може уявити себе на місці іншого (автора або героя твору), в нього не виникне почуття співпереживання, твір не зачепить душі молодшого школяра, а, значить йому не захочеться прочитати інші твори письменника.

Отже, засвоєння понять автор твору: зв'язок автор-твір, тема-письменник-читач пройде значно ефективніше, якщо учитель уведе до методичного інструментарію такий потужний фактор як використання біографічних відомостей про автора вивчуваного твору. Організація такої роботи відбувається в процесі аналізу твору і не тільки не суперечить

емоційній природі сприймання літературного твору, а й поглиблює його, робить свідомим. Звичайно, біографічні факти не формують інтерес до літератури, але систематичне використання їх на уроці розвиває цікавість та поглиблює бажання учнів читати. Тому інтерес до творчості автора через ознайомлення з біографічними фактами є одним з ефективних засобів навчання, а систематичне використання додаткових біографічних матеріалів, фактів життя і творчості письменника за правильної педагогічної організації сприятиме формуванню позитивних рис особистості школяра та стійкого інтересу до читання.

Література

1. Джежелей О. В. Літературна освіта молодших школярів / О. В. Джежелей // Початкова школа. – 1994 – № 1. – С. 32–37.
2. Іванова Л. І. Сприймання зумовлене розумом / Л. І. Іванова // Нова педагогічна думка – 1996. – № 3. – С. 31–34.
3. Іванова Л. І. Формування читацької самостійності молодших школярів / Л. І. Іванова // Початкова – школа. – 1992. – № 3–4.
4. Романовская З. И. Чтение и развитие младших школьников / З. И. Романовская. – М. : Педагогика, 1982. – 123 с.
5. Савченко О. Я. Методичний аналіз підручника «Літературне читання» для 2-ого класу: зміст, структура, методичні настанови... / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2013. – № 5. – С. 1–5.
6. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 392 с.
7. Кодлюк Я. П. Розповіді про письменників / Я. П. Кодлюк, Г. С. Одинцова. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1997. – 128 с.

Lidiya Ivanova

Using the Writer's Biography as a Way of Developing Interest in His Works in Context of Literary Reading Lesson

Summary. In the article is explored techniques of modern literary reading lesson as pupil-reader dialogue with the author of works on the basis of familiarization with the writer's biography, and as a result – increase interest in reading among younger pupils.

Keywords: literary reading, an interest, the biography of writer, a dialogue.

Лидия Иванова

Использование элементов биографии писателя как способ развития интереса к его произведениям в контексте урока литературного чтения

Аннотация. В статье рассматриваются технологии современного урока литературного чтения как диалога ученика-читателя с автором произведения на основе ознакомления с элементами биографии писателя, и как результат – повышение интереса к чтению среди младших школьников.

Ключевые слова: литературное чтение, интерес, биография писателя, диалог.